

TOMBULOĞLU, Tuba, "Timurlu Devleti'nde Yaylak Kışlak Anlayışı" *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, III/II, Aralık 2020, s. 459-468.

Makale Türü: Tarih Araştırma

DOI No: <https://doi.org/10.48120/oad.830779>

Geliş Tarihi / Received: 24 Kasım 2020
Online Yayın: 26 Aralık 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 3 Aralık 2020
Published Online: 26 December 2020

Timurlu Devleti'nde Yaylak Kışlak Anlayışı

Tuba TOMBULOĞLU^{1*}

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, MERSİN.

* tubatombuloglu@hotmail.com

⁺ ORCID: 0000-0001-8061-4480

Öz- Timur'un kurduğu devlet, Türk-Moğol geleneğinin bir mirasıydı. Bu geleneğin en önemli özelliği ise konargöçer bir karaktere sahip olmasıydı. Ancak kurulduğu coğrafya olan Maveraiinnehir bölgesi; geçmişten gelen hem şehirli hem göçerlere ait, çok güçlü bir kültürü de içinde barındırmaktaydı. Timurlu Devleti'ni konargöçer kategorisine dâhil etmek yanlış olmaz. Bununla birlikte gerek Timur gerekse halefleri, meşruiyetlerini dayandırmaya çalıştıkları Cengiz Han'ın göçebe yaşam tarzına uygun hareket etmemişlerdir. Timur, yaylak ve kışlakları seferler sırasında konaklama amacı ile kullanmıştır. Daha sonraki Timurlu hükümdarları ise konargöçer yaşamı, kendi hayatlarına uyarlayarak zaman içinde şehirleşmişlerdir. Değişik zamanlarda Timurlu ülkesine gelen seyyahlar ve elçiler halkın yaşam tarzıyla ilgili önemli bilgiler bırakmışlardır. Bu çalışmada çağdaşlarına göre farklı bir konargöçer anlayışı taşıyan Timurlu hanedanlığının yaşam tarzı kaynaklar ve tetkik eserler ışığında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler- Timur, Yaylak, Kışlak, Konargöçer, Maveraiinnehir

Conception of Highland and Winter Quarter in the Timurid State

Abstract- The state founded by Timur was a legacy of the Turkish-Mongolian tradition. The most important element of this tradition was that it had a nomadic character. However, the region of Transoxiana, where it was founded, contained a very strong culture belonging to both urban and nomads from the past. It would not be wrong to include the Timurid State in the nomad category. However, both Timur and his successors did not act in accordance with the nomadic lifestyle of Genghis Khan, on which they tried to base their legitimacy. Timur used the highlands and winter quarters for accommodation during the expeditions. Later Timurid rulers adapted the nomadic life to their own lives and became urbanized over time. The travelers and ambassadors who came to the Timurid country at different times left important information about the lifestyle of the people. In this study, the lifestyle of the Timurid dynasty, which has a different understanding of nomads compared to its contemporaries, will be evaluated in the light of sources and studies.

Keywords – Timur, Highland, Winter Quarter, Nomads, Transoxiana

Giriş

Timur'un kurmuş olduğu devlet, 1370'ten 1506'ya kadar Türkistan'ın Tanrı Dağları'ndan Anadolu'nun Toroslarına, İzmir'e; Delhi'den Moskova'ya kadar çok geniş bir coğrafyayı kapsamaktaydı¹. Timurluların kuruldukları Maverâünnehir coğrafyasında, daha önce yaşayan Çağataylar'ın da XVI. yüzyıl ortalarına kadar yaylak ve kışlaklara sahip konargöçer bir toplum oldukları bilinmektedir². Avrasya, Maverâünnehir ve Horasan bozkırlarında yaşayan halklar; tarih boyunca göçebe olarak nitelendirilmiş olsalar dahi aslında Hunlar, Hazarlar, Moğollar, Türkmenler, Altın Orda; yarı göçebe hatta neredeyse yerleşik denilebilecek topluluklardır. Antropologlar, iktisadi yapılarından dolayı göçebe toplumları sınıflandırmışlardır. Ancak Türkistan ve Avrasya bozkırlarında yaşamış olan topluluklar için en uygun tanım, "yarı göçebe pastoralizm" olsa gerektir. Bu tanımın en temel özelliği, iktisadi yapı içerisinde tarımın ağırlıklı bir yer işgal ediyormuş olması ve mevsime göre göçler yapılmasıdır. Genellikle daha kısa mesafeye, daha kısa sürede gidilmektedir. Konargöçerler yaz geldiğinde otlak alanlara göç eder ve "yurt" adı verdikleri çadırlarda yaşarlardı³.

Bozkırdaki yaşam tarzının karakterini belirleyen en önemli unsurlar, yaylak ve kışlaktır. Kışlak kelimesi Türkçe bir terim olup kışlaklar genellikle sıcak iklime sahip alçak bölgelerde bulunurlar. Kök Türk⁴ ve Uygur⁵ Yazıtları'nda geçen terim, Divanu Lugati't-Türk'te kışlag-"kışlık yer"⁶ anlamında kullanılmaktadır. Çağatay Türkçesinde ise kışlak; hem "hanların ikametgâhı", "göçebelerin kışlık karargâhı" olarak hem de "köy" manasında tanımlanır.⁷

Türkçede "yazlık" olarak geçen yaylag terimi Çağatayca "yazlık ev, karargâh"⁸ veya "göçebelerin yazlık otlakları" anlamına gelmektedir. Divanu Lugati't-Türk'te "yay"⁹ kökünden türeyen kelime, "yaz" manasındadır. Ancak gerçekte bahar mevsimi kastedilmektedir. Uygur Yazıtları'da¹⁰ da yaylak terimiyle sıkça karşılaşılmakta olup buradaki kullanımları "yaz mevsimini geçirmek" anlamındadır.¹¹

Kışlaklar, bozkırda kışın geçirildiği mekânlardır. Kışın, soğuk ve rüzgârın şiddetinden dolayı kışlakların korunaklı bölgelerde olması şarttır. Kışlak için genellikle vadiler, rüzgârdan uzak dağ yamaçları tercih edilir. Kışlaklar korunaklı olduğu için bozkırda bu alanlar yaylaklara göre daha yoğun bir nüfusa sahiptir.¹²

Yaylaklar ise çoğunlukla su kaynaklarına yakın alanlardan seçilir. Temel kriterlerden biri ise bölgede, hayvanların ihtiyaçlarını karşılayacak otlakların bulunmasıdır. Bu nedenle seçilen yaylaklar yazın hava şartlarına göre belirli bir yükseltide ve sıcaklıkta olmalıdır.¹³ Bozkırda göçlerin genel özelliği şöyledir: Kışlaktan yayağa ve tekrar kışlağa doğru yapılan sabit mevsimsel hareketler şeklinde görülür.¹⁴

Yaylak ve kışlak gibi ortak alanların meydana gelmesiyle birlikte coğrafi koşullara bağlı olarak Türkistan bozkırlarında iki çeşit topluluk ön plana çıkmaya başlamıştır. Birincisi uzun mevsimlik göçler yapan gruplar; diğeri ise kısmen çiftçi olup asgari seviyede göç eden yarı göçebe gruplardır. Göçler, su ve otlakların izinde amaçsız bir şekilde dolaşmalar değildi. Dikkatle planlanmış, güvenilir yollar ve meralar takip edilerek yapılırdı. Sürünün büyüklüğü; koyun, at ve sığır sayısı coğrafi şartlara göre değişiklik gösterebilirdi. Yaylak ve kışlak için seçilen alanlar gelişigüzel seçilmezdi. Buralar binlerce yıllık deneyimler sonunda konargöçerler tarafından belirlenmiş mekânlardır.¹⁵

Türkistan ve Avrasya bozkırlarında göçün karakterini belirleyen bazı unsurlar vardı. Örneğin göçün düzenli oluşu, sıklığı, kışlak ve yaylak arasındaki mesafeler de önemliydi ve bunlar her topluluğa göre değişiklik gösterirdi. Ayrıca göçün en önemli özelliği yatay ve dikey oluşuydu. Göçler genellikle kışın güneye, yazın kuzeye doğru yapılırdı. "Yatay" göçlerle meşgul olanlar, çoğu kez bozkırda daha geniş alanlarda hareket ederlerdi. "Dikey" konargöçerlik yapanlar ise çok daha kısa mesafeler kat ederek sürülerini dağların bir yukarisına, bir aşağısına götürürlerdi.¹⁶ Bu hareketliliğin temelinde iktisadi öncelikler yer almaktaydı.

Ayrıca Türk konargöçerliğine kendine özgü karakterini veren özelliklerden birisi de Türklerin, Türkistan'daki yaşam alanlarında, konargöçer kültür ile yerleşik vaha kültürünün sürekli iç içe olmasıdır. Türkler; şehir yaşamının var olduğu yerlerde diğer etnisitelerden ve dinlerden insanlarla birlikte şehirlerde ya da yarı-yerleşik olarak şehir dışında yaşamış, hayvancılıkla olduğu kadar çiftçilik ve ticaretle de uğraşmışlardı. Yani Moğollar'ın Türkistan'ı işgal etmeleriyle çok sayıda Moğol ve Türk konargöçer topluluğun Maverâünnehir'e gelmesi sonucunda, bölgedeki tarım hayatı zayıflarken pastoral göçebelik çoğalmaya başlamış; ancak zaman içerisinde sonradan gelen grupların çoğu, tam göçebelikten yarı yerleşik pastoralizme, hatta yerleşik hayata geçiş yapmışlardır. Türkistan tarihinde gerek Moğol öncesi gerekse sonrası dönemde, bu tip geçişler sık görülen bir durumdur. Göçebe milletler, yerleşiklerin topraklarını fethettiklerinde hızla yerleşik imparatorlukların debdebelerini örnek alarak güçlü hanedanlar vücuda getirmişlerdir ve göçebe taraftarlarını yerleşik tebaaya dönüştürmeye çalışmışlardır. Türkistan ve Anadolu coğrafyasında bu durumun çokça örneğine rastlamak mümkündür.¹⁷

Bozkır kültüründe akla ilk gelen hayvan 'at' tır. Konargöçerler atların hem etinden hem de sütünden yararlanırlardı. Ulaşımı sağlayan atlar, sürünün en kıymetli unsurlarıydı. Atlar, göçebelerin iktisadi hayatlarında ve dış dünyayla ilişkilerinde de çok önemliydi. Ayrıca konargöçerlerin çevikliğini ve savaşta üstünlüğünü sağlıyorlardı.¹⁸

¹Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk Bozkırın Son Göçebe Fatih*, Kitap Yaymevi, İstanbul 2006, s.9.

² İsmail Aka, "Timur sadece bir asker mi idi?", *Belleten*, TTK, LXIV, Sayı:240, 2000, s.453.

³Anatoly M. Khazanov, *Göçebe ve Dış Dünya*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2015, s.100-103.

⁴ Bilge Kağan Yazıtı Doğu Yüzü 31 "Amgı kalesinde kışlarken ktlık baş gösterdi İlkbaharda", Mehmet Ölmez, *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları*, Ankara 2015, s.156.

⁵Moyun Çor Yazıtı Doğu Yüzü 7 "Ötüken'in güneyinde kışı geçirdim", Ölmez, *Orhon-Uygur Hanlığı*, s.304.

⁶Kışlag, Kışlak, Kışlak Yer, dağların doğu kısmıdır; orada otlar daha uzun, kışın kar daha az olur. Ahmet Bican Ercilasun- Ziyat Akkoyunlu, Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lüğati't Türk*, TDK, Ankara 2014, s.6,38,203, 234.

⁷ C. E. Bosworth, "Kışlak", *Encyclopedia of İslâm (EF)*, V, 182.

⁸Emine Atmaca, Reshide Adzhumerova, Radloff'un Opit Slovarya Tyurkskin Nareçiy Sözlüğü'nde Ev ve Ev Kavram Alanı İle İlgili Kelimeler", *TÜRÜK*, Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, Yıl:1, Sayı:2, 2013, s.217-257.

⁹DivanüLügati't Türk, s.6.

¹⁰Moyun Çor Yazıtı Doğu Yüzü 8 "yazı orada yayladım", D4, D9, C2, B3; Terhin Yazıtı Batı Yüzü 2 ve 5, Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, TDK Yayınları, Ankara 1994, s.169,171,174,181; Ölmez, *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi*, s.283-84,305,307.

¹¹ C. E. Bosworth, "Yaylak", *EF*, XI, 301; *DivanüLügati't Türk*, s.962.

¹² Lawrence Krader, "Ecology of Central Asian Pastoralism", *Southwestern Journal Anthropology*, vol. 11/4, 1955, s.307; Peter Golden, *Dünya Tarihinde Orta Asya*, Çev. Yahya Kemal Taştan, İstanbul 2014.

¹³ Mustafa Gökçe, "Konargöçer Türk Kültürünün Kökenleri", *Altaylardan Toroslara Konargöçer Türkler*, Muğla Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Muğla 2018, s.18.

¹⁴ Golden, *Dünya Tarihinde* s.34; Gökçe, *Konargöçer Türk*, s.18.

¹⁵Krader, *Ecology of Central Asian*, s.302.

¹⁶ Golden, *Dünya Tarihinde*, s.32; Gökçe, *Konargöçer Türk*, s.17.

¹⁷Khazanov, *Göçebe ve Dış Dünya*, s.122; Golden, *Dünya Tarihinde*, s.34; Gökçe, *Konargöçer Türk*, s.19.

¹⁸Khazanov, *Göçebe ve Dış Dünya* 318, s.; Golden, *Dünya Tarihinde*, s.37; Gökçe, *Konargöçer Türk*, s.25.

¹⁹ Golden, *Dünya Tarihinde*, s.33; Gökçe, *Konargöçer Türk*, s.16.

Tarihi süreç içerisinde, konargöçer topluluklar arasında ilişkiler, çoğunlukla akrabalık bağları üzerine kurulmuştur. Bu ilişkileri düzenleyen en önemli unsur ise soy bağı ya da “ortak ata” kavramıdır. Soy bağı, gruplar arasındaki ilişkileri düzenleyip aidiyet duygusunu pekiştirirdi. Konargöçerler boy ve budun şeklinde teşkilatlanmışlardı. Türk ve Moğol konargöçer topluluklarda bir boyun tüm mensupları, müşterek bir atanın soyundan gelmekteydi. Budunlar ise genellikle siyasi açıdan hâkim boyun adını kabul ederek sıkı bir işbirliğiyle konfederasyonlar meydana getirmişlerdi.

Şecere; soy bağı kurma ve onların aralarındaki bağları tanımlamada, sosyal bütünleşmenin temelini teşkil etmede çok önemli bir yer tutar. Gerçekte bu bağlar siyasi bir ihtiyaca göre yaratılmıştır. Bu durum dış dünya ile ilişkiler açısından büyük önem taşır.¹⁹ Avrasya bozkırında yaşayan, Türkçe ve Moğolca konuşan konargöçerlerin, birbirleriyle iç içe bir hayat sürmeleri sonucu, Reşidüddin tarafından yazılan *Oğuzname*'de ve Ebulgazi Bahadır Han tarafından yazılan *Şecere-i Terakime*'de ortak bir ata fikri ortaya atılmıştır.²⁰ Yine Uluğ Bey tarafından Timur'un mezarı üzerine dikilen soy ağacında da Cengiz Han ile aynı nesebe ulaşılmaya çalışılmıştır.²¹

1. 13 ve 14. yüzyılda Maverünnehir'de Göçebe Yaşam

Cengiz Han, ikinci oğlu Çağatay'a Uygur ülkesinden başlayarak Semerkant ve Buhara'ya kadar olan bölgelerin yönetimini bırakmıştır.²² Cengiz Han'ın oğullarından sadece Çağatay Han'ın adı, kurduğu devletle aynı isimi devam ettirmiştir. 15. yüzyılda Maverünnehir bölgesinde Çağatay Han'ın soyundan hiçbir yönetici kalmadığı zaman bile buraya yerleşen Türk ve sonradan Türkleşen ahalide Çağatay ismi ile anılmıştır.²³ “Çağatay” isminin ifade ettiği anlamın, zaman içerisinde farklılaşması çok dikkat çekici bir husustur. 13. ve 14. yüzyıllarda bu isim, Çağatay Han'ın soyundan gelenlerle onların Türk ve Moğol tebaası için kullanılırken 15. yüzyılda Maverünnehir ve Doğu Horasan bölgesinde konargöçer geleneklerini önemli ölçüde koruyan ve Türkçe konuşan topluluklar için kullanılmaya başlanmıştır.²⁴

16. yüzyılda Şeybani Han ve Timurular arasında meydana gelen savaş sonrasında, Şeybani Han'ın Belh'i ve Herat'ı ele geçirmesinden sonra bu terim; ister Türk, ister Tacik, ister konargöçer, ister yerleşik olsun; Maverünnehir bölgesinde yaşayıp da kendisini Şeybani Han'ın Özbeklerinden ayrı tutan herkes için kullanılır hale gelmiştir.²⁵ Maverünnehir bölgesinde yerleşikleşme, 14. yüzyılın başında Kebek Han'ın, göçebe aristokratlarla birlikte bölgeye girerek şehir ve tarımsal alanların yönetimini ele almasıyla etkinlik göstermiştir. Bu dönemde pek çok göçebe, Maverünnehir'e göç etmiş ve onlara “suyurgal” adı verilen toprak bağışi yapılmıştır.²⁶

Orda/Ordu kelimesi Kök Türklerde, gezebilen otağlı başkent anlamında kullanılıyordu ve kâinat timsali idi.²⁷ Aynı şekilde Cengiz ulusuna mensup hanlar, yaklaşık bir şehir nüfusuna yakın miktardaki halkı barındıran ve “orda” ismi verilen çadırli yurtlarda

oturmışlardır. “Han Ordası”, han ile birlikte devlet ileri gelenlerinin, askerî birliklerin ve ailelerinin yaşadıkları seyyar şehir demektir. Hatta bu ordalar içinde hanların oturduğu otağlar ayrıca isimlendirilmiştir. Çağatay Han'ın otağı için Uluğ-Ev adı verilmiştir. Han, burada yaz kış ikamet ediyordu. Han Ordası'nın bulunduğu yer, aynı zamanda ulusun başkenti durumundaydı. Çağatay Han'ın Ordası, ilkbahar ve yaz aylarında İli Irmağı boyunca bulunan Almalık şehrine yakın Kunas'ta²⁸; sonbahar ve kış aylarında ise İli Irmağı'nın Yedisu havzasında bulunan Kayalığ²⁹ şehrine yakın bir yerdedi. Yani tüm Cengizli hanlarında olduğu gibi Çağatay hanlığının da bir yazlık başkenti bir de kışlak başkenti olmak üzere iki merkezi bulunmaktaydı.

Daha sonraki zamanlarda Çağatay hanlarının hepsi yaz kış Han Ordası adı verilen çadırlardan oluşan “Uluğ-Ev”de yani şehirvari merkezlerde ikamet etmekteydiler. Ancak Kebek Han, Neseף şehrine iki buçuk fersah mesafede bulunan Karşı adında bir han sarayının yapılmasını emretmişti. Karşı sözü saray manası olarak Türkçeye, saray sözünden çok daha evvel girmiştir. Moğol kültürüne bu söz Uygurlar ve diğer Türkler yoluyla geçmiş olmalıdır.³⁰ Çağataylarda saray anlamına gelen “Karşı” daha ziyade kışlak saray olarak kullanılmıştır. Daha sonraları bu saray etrafında şehir meydana gelmiştir. Kazan Halil Han (1342-1345) zamanında ise Karşı'dan iki menzil mesafede bulunan Zincir-Saray adında bir saray yaptırılmıştır. Bu saraylara ilaveten Emir Kazagan tarafından Ceyhun Irmağı boyunca, Sali-Saray isimli bir saray yaptırılmıştır. Çağatay hanları bozkır ananesine uygun olarak yaşamlarını sürdürürken bu sarayları sadece kış mevsimlerinde kullanmışlardır.³¹ Çünkü hayvancılık temel geçim kaynaklarıdır; bu yüzden yaylak ve kışlak arasında mevsimlere göre göç ederek suyun ve otlanın bol olduğu yerlerde hayvanlarını otlatmaları gerekir. Çağatay halkı, yüz yıla yakın bir süre, sistemli bir şekilde bu yaylak ve kışlak bölgeler arasında dikey yönde göç etmiştir.

Çağatay Han ve halefleri; sadece Türkistan'ın şehir dışı hayatına, yaylak, kışlak ve otlaklara hâkim olmuşlardır. Böylece Çağatay Ulusu, şehirlerin idaresini Türk ve İranlı yöneticilere bırakmış; yasa gereği yalnızca şehir dışında yaylak ve kışlak hayatı yaşayan, hayvancılıkla uğraşan ve kır nüfusunu ifade eden bir unsur olarak kalmıştır.³²

Kebek Han'ın kardeşi Tarmaşirin Han'ın (1326-34) İslâm dinini kabul edip konargöçerlikten vazgeçerek halkı yerleşik hayata geçirmek istemesi, beylerin ayaklanmasına ve Han'ın tahttan indirilerek öldürülmesine yol açmıştır.³³ Moğollar, genel olarak yerleşik nüfustan ve şehirlerde yaşamaktan hoşlanmazlardı. Ancak Moğollarla beraber Maverünnehir bölgesine gelen Türklerin bir kısmı yerleşik hayata geçmiş, bir kısmı da bozkırda hayvancılıkla uğraşmaya devam etmiştir. Göçebe fatihler, zaman içinde egemen oldukları milletlerin dinini ve kültürünü kabul ederler. Bozkırda kalan Türk nüfusu ile bir arada yaşayan Moğollar da yüz sene içinde yaklaşık on misli büyümüş; ayrıca hem Türkleşmiş hem de din değiştirmişlerdir. Sonuç olarak 14. yüzyılın başlarından itibaren

¹⁹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1982, s.231; Khazanov, *Göçebe ve Dış Dünya*, s.248-9; Golden, *Dünya Tarihinde*, s.36.

²⁰ Reşidüddin, *Oğuzname*, Haz. Zeki Velidi Togan, İstanbul 1982, s.20; Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime*, Haz. Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Temel Eser, s.31; Elizabeth Bacon, *Obok: A Study of Social Structure in Eurasia*, Viking Fund Publications in Anthropology, 25, Newyork 1958, s.55.

²¹ Zeki Velidi Togan, “Emir Timur'un Soyuna Dair Bir Araştırma”, *Çev. İsmail Aka, Tarih Dergisi*, Sayı 26, 1972, s.75; Edgar Blochet, *Introduction à l'Histoire des Mongols de Fadl Allah Rashided-Din*, Leyden 1910, s.61.

²² Alâeddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, Çev: Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2013, s.95.

²³ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK, Ankara 2000, s.2.

²⁴ Khazanov, *Göçebe ve Dış Dünya*, s.375.

²⁵ Khazanov, *Göçebe ve Dış Dünya*, s.375; Aka, *Timur ve Devleti*, s.104; Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurular*, İstanbul 2007, s.226-27.

²⁶ Khazanov, *Göçebe ve Dış Dünya*, s.374; Kazım Paydaş, “Moğol ve Türk-İslâm Devletlerinde Suyurgal Uygulaması”, *Bilgi*, Güz/2006, Sayı:39, s.197.

²⁷ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984, s.86; Emel Esin, “Türk Kültürünün Erken Safhaları”, *Erdem*, TTK, Ankara 1985, s.411.

²⁸ Mustafa Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s.39; Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, s.88.

²⁹ Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, s.95; Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, s.39; Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine*, s.18.

³⁰ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, s.102-103; Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine*, s.19.

³¹ Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, s.42-43,131.

³² Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, s.35-39.

³³ Aka, *Timur ve Devleti*, s.2.

Maveraünnehir bölgesinde eski Türk boylarının isimleri Moğolca olmuş ancak bu topluluklar bölgenin nüfusunun içinde dil ve kültür bakımından Türkleşerek erimişlerdir. Bunun en büyük kanıtı ise İbn Battuta'nın 1333 yılında Çağatay Hanlığı'nı ziyaret ettiği zaman Tarmaşirin Han'ın kendisine hal hatır sormak için Türkçe konuşmasıdır.³⁴

Çağatay Hanlığı, Türkistan'ın tamamını içine aldığından Türk nüfusu burada çok yoğundu. Ancak hâkimiyetin bölünmesi ve zamanla yalnızca kırsal nüfusa dayanan ve kabilelerin desteğiyle varlık gösteren bir devlet durumunda kalarak gelişmemiştir.³⁵ En önemli sebeplerinden biri, Türkistan coğrafyasının Moğol istilasından çok önce Türk-İslâm kültürü ve yerleşik medeniyetle tanışmış olmasıdır; ancak bölgede kurulan Çağatay Hanlığı'nın mensupları, var olan kültüre ayak uyduramayıp hiçbir zaman şehirlerde oturmamış, bölgeyle intibaksızlık yaşamışlardır.³⁶ Zamanla göçebe yöneticilerle yerleşik tebaa arasındaki zıtlıklar törpülenmiş ve bozkır yaşamıyla yerleşik hayat arasındaki farklılıklar azalmıştır. Oluşan bu yeni kültür, konargöçer ve yerleşik kültürün iç içe yaşadığı toplumun ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilir hale gelmiştir.³⁷ Bu kültürel yapı içerisinde Timur; Çağatay Hanlığı ve Çağatay ulusunun tüm mirasını devralarak Türkistan ve İran coğrafyasında hüküm sürmüştür.

2. Timurlular Dönemi

Timur; 1370 yılında, 14. yüzyıldan 16. yüzyılın başlarına kadar devam edecek olan, Türkistan'ı ve Orta Doğu'yu kontrol altında tutan konargöçer hanedanlardan biri olan Timurlu Devleti'ni kurdu. O, bir göçebe federasyonunda iktidara gelmiştir ve hükümdarlığı boyunca da ordunun belkemiğini bu konfederasyonun üyeleri oluşturmuştur. Timurlular, konargöçer kökenlerden geldiği için konargöçer devlet kategorisine dâhil edilmektedir.³⁸

Öncelikle Timurluların devraldıkları mirasın toplumsal temellerine bakmakta fayda vardır. Konargöçerlerin kurdukları devletler, genellikle yerleşiklerden aldıkları maddi kültürle birlikte harmanlanmıştır. Timur'un hâkimiyet kurduğu zaman konargöçerler ve yerleşikler yan yana ancak birbirinden farklı hayat sürmekteydiler. Timur'un mensup olduğu Türkleşmiş Barlas kabilesi ve Maveraünnehir'de yaşayan diğer Türk boyları, konargöçerliklerini muhafaza etmekle birlikte şehirli nüfusla yakın ilişki içindeydiler ve İslâmîyet'i kabul ederek İslâm kültürünün de bir parçası olmuşlardır.³⁹

Timur, batı bozkırının konargöçer Türkleri ile tarımsal bölgelerin yerleşik nüfusunu birleştirerek yeni bir kültür yaratmıştır. Bu yeni kültürün konuşma dili Türkçedir, dini İslâmdır ve siyasi meşruiyeti Cengiz Yasası'na dayanır. Türk-Moğol geleneği, Çin ve Moğolistan hariç, Türkistan'dan Rusya'ya kadar uzanan ve batıdaki tüm Türk ve Moğol topraklarında hâkim gelenek haline gelmiştir.⁴⁰

Bozkır göçebeleri için yerleşik topluluklar üzerinde hâkimiyet kurmak, çok büyük bir önem taşımaktaydı ve bu hâkimiyet çoğunlukla yerleşik toplulukların yaşadığı yerlerin fethiyle gerçekleşmiştir.⁴¹ Buna karşılık göçebe olan kavimleri de bir devlete dâhil etmek çok önemliydi. Örneğin Gazneliler, Timurlular ve Safeviler'de olduğu gibi birçok hanedan, Afgan Lur göçebe reislerini kendi ordularına katmış ve onlara hizmetleri karşılığında toprak

vermiştir.⁴² Fazlaca göçebe dinamiğe sahip olsa dahi böyle bir devletin ortaya çıkışı, sınırlı miktarda yerleşikleşmeyi de içinde barındırmaktadır.⁴³ Göçebe kökenli hanedanlar, savaşçı ve fatih kalsalar bile sonunda şehirleşirler. Yerleşiklerin dini ve kültürü sonunda ağır basar. Tarih boyunca gördüğümüz gibi Çin'in ya da İran'ın kendine özgü kültürleri tüm saldırılara rağmen direnmiştir.⁴⁴ Timurlular da zamanla fethettikleri ülkelerin kültürlerine ayak uydurmuşlar, şehirli nüfusları yönetmekte ustalaşmışlar, bu tebaaların birçoğuyla karşılıklı evlilik ittifakları kurmuşlar, dillerinden de etkilenmişlerdir. Boyun eğdirdikleri kültürlere ait öğeler içeren bu yeni düzen; konargöçer kültürle şehirliilerin iç içe yaşadığı, daha karmaşık ve evrilmiş bir toplumun ihtiyaçlarına daha iyi cevap vermiştir.⁴⁵

Yüz elli yıllık Timurlu Devleti, konargöçer gelenekten gelen yöneticilerle yerleşik tebaa arasındaki farklılıkları törpülemiş, bozkırla çevresindeki yerleşik kuşak arasındaki çizgiyi silikleştirmişti. Türk devletleri varlığını Asya'nın batısında sürdürürken Moğol İmparatorluğu da ardında, her tarafı çatlamış ama tek bir dünya bırakmıştı. Timur'u yaratan ve onun da fethine soyunduğu dünya, Türk ve Moğol devletlerinden kalan bir yerd. Timur, eski Moğol İmparatorluğu'nun sınırları dışında sadece Suriye, Anadolu ve Hindistan üzerine seferler yaptı; ama bu topraklar da Türk hanedanları tarafından yönetiliyordu.⁴⁶

Timur, devletini kurduğu sırada yola göçebe bir hükümdar olarak başlamıştır. Ancak gücünü en başından beri yerleşik nüfustan almıştır. Ordusunun belkemiğini de aslen Çağatay Hanlığı'ndan gelme, yeni yerleşik düzene geçirilmişler oluşturmaktadır. Onun fethettiği yerlerse Cengiz Han'daki gibi yabancı değil bildiği bir dünyadır. Başkenti Semerkant olsa da Timur daha çok Maveraünnehir'in güneyindeki topraklarda hüküm sürmüştür.⁴⁷

Timur, Maveraünnehir'de daha önce kurulan devletlerden farklı olarak hem yerleşik hem de göçebe nüfusları kuşatan bir yönetim sisteminin mirasçısıydı. Bu nedenle yeni bir sistem ya da ideoloji yaratmaya gereksinim duymamıştır. Bu durum onun yeni ülkeleri büyük bir hızla fethedip kendi topraklarına katmasına izin vermiştir; fakat kendini, yeni ve uzun ömürlü bir hanedanın kurucusu olarak tesis etmesini güçleştirmiştir.⁴⁸

Timur, konargöçer adetlerine göre yetişmiş ve gençlik yıllarını yol arkadaşı Emir Hüseyin ile birlikte aşiret savaşçısı olarak geçirmiştir. Timur ve Emir Hüseyin'in arasındaki bozulma nedenlerinden biri; Timur'un güçlü bir rakipten kurtulmak istemesi iken diğeri, 1368 yılında Emir Hüseyin'in başkent olarak Belh'ini seçerek orayı güçlendirmeye karar vermesidir. Timur'un Belh'in başkent yapılmasına tepkisinin nedeni şudur: Göçebe bir yöneticinin sabit bir başkenti olmamalıdır ya da en azından müstahkem bir yer olmamalıdır. Emir Hüseyin, Timur'a "Belh'i kendime başkent yapmayı ve yıkılmaya yüz tutmuş Hinduvan kalesini de onartmayı düşünüyorum" dediğinde Timur ona, Kazagan'ın oğlu Abdullah'ın üzücü sonunu hatırlatmıştır. Zira Abdullah, meralar arasında sürüleriyle yaz kış hareket eden babasının aksine Semerkant'a yerleşmeyi seçmiştir. Babasının ölümünden sonra bu şehri başkent yapmak istemiş ancak Emirler bu karara isyan ederek Abdullah'ı öldürmüşlerdi.⁴⁹ İlhanlı hükümdarları Meraga, Tebriz ve yeni kurulan

³⁴İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, Çev: A. Sait Aykut, YKY, İstanbul 2000, s.532.

³⁵Gerard Chaliand, *Göçebe İmparatorluklar Moğolistan'dan Tuna'ya*, Doğan Yay. İstanbul 1995, s.117; Manz, *Timurlenk Bozkırın Son Göçebe Fatihi*, s.17; Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, s.7-8.

³⁶Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, s.10.

³⁷Manz, *Timurlenk Bozkırın Son Göçebe Fatihi*, s.20.

³⁸Beatrice Forbes Manz, "Nomad And Settled In The Timurid Military", *Mongols, Turks and Others*, Ed. Reuven Amitai- Michal Brian, Brill, 2005, 425; Manz, *Timurlenk Bozkırın Son Göçebe Fatihi*, s.9; Khazanov, *Göçebe ve Dış Dünya*, s.351.

³⁹Manz, *Timurlenk Bozkırın Son Göçebe Fatihi*, s.9.

⁴⁰Manz, *Timurlenk Bozkırın Son Göçebe Fatihi*, s.10.

⁴¹V.V. Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Selenge Yayınları, İstanbul 2010, s.148-149; Khazanov, *Göçebe ve Dış Dünya*, s.356

⁴²Khazanov, *Göçebe ve Dış Dünya*, s.334-335.

⁴³Khazanov, *Göçebe ve Dış Dünya*, s.353.

⁴⁴Chaliand, *Göçebe İmparatorluklar*, s.32.

⁴⁵Manz, *Timurlenk Bozkırın Son Göçebe Fatihi*, s.19.

⁴⁶Manz, *Timurlenk Bozkırın Son Göçebe Fatihi*, s.20.

⁴⁷Chaliand, *Göçebe İmparatorluklar*, s.120.

⁴⁸Manz, *Timurlenk Bozkırın Son Göçebe Fatihi*, s.25.

⁴⁹Şerefeddin Ali-i Yezdi. *Zafernâme*, Trc. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s.88; Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, 1991, s.3.

Sultaniye kentleri; Altın Orda hanları Saray şehrini; Kubilay Han ve halefleri Pekini başkent seçmişti. Yalnızca göçebe geleneğin diğer Türk-Moğol bölgelerinde olduğundan daha baskın olduğu batı Türkistan'daki Çağatayların başkenti yoktu; hükümdarları her zaman halkıyla birlikte hareket halindeydi. Pek çok araştırmacıya göre göçebe hükümdarların ikametgâhı belirli bir şehir değildi, onun kontrolündeki bütün topraklar hanedanların başkentiydi.⁵⁰

Timur'a dönecek olursak ilk yıllarında Çağatayların göçebe geleneklerini savunmasına rağmen diğer göçebe yöneticiler gibi o da nihayet fikrini değiştirdi; çünkü kalıcı olarak yerleşmek istemese bile en azından bazı sabit şehirler seçmek zorunda kalmıştı. Emir Hüseyin'e karşı çıktıktan birkaç yıl sonra kendi başkenti olarak Semerkant'ı kurdu.⁵¹ Timur'un bir başkent seçmesi, onun konargöçerliğin temeli olan hareketliliği bıraktığı anlamına gelmez. Ancak göçebe bir hükümdar da değildir. Her ne kadar ülkenin hâkimi olsa da konargöçer halka ve askerlere asla baskıda bulunmamıştır. Bunun yerine konargöçer mirası şehir yaşamının avantajları ile birleştirir. Başkent olarak Semerkant şehrini seçmesine rağmen bu şehir, hiçbir zaman onun ikametgâhı değildir; sadece başkent ismidir. Timur, otağından asla vazgeçmez ne zaman seferlerden sonra Semerkant'a dönse ya da devletin diğer şehirlerine gitse, oralarda yaşamamıştır. Kaynakların da aktardığı gibi daha çok açık ovalarda, şehirlerin surlarının dışındaki hükümdarlık otağlarında kalır. Semerkant kalesinde inşa ettirdiği Kök Saray, onun döneminde esasen ikametgâh yeri olarak yapılmıştır; ancak devlet hazinesi ve hapishane olarak hizmet etmiştir.⁵²

Timur'un halkı içerisinde en büyük dayanağı Çağataylar, özellikle de Barlaslardı. Timur onlara çeşitli imtiyazlar tanımış; soygallarla vergi ve bazı yükümlülüklerden muaf tutmuştu. İspanyol elçi Clavijo'nun hem bu uygulamayla ilgili hem de Timur'un devletindeki konargöçer halkla ilgili yazdıkları kıymetlidir. "Çağataylar göçebedir. Çadır içinde yaşarlar. Yaz kış hep dolaştıklarından en sabit ve en istikrarlı ikametgâhları çadırıdır. Çağataylar; yazları bitişik ovalara inerler. Burada buğday, pamuk ekerler, kavun yataklarını hazırlarlar. Kışın da havanın ılıman olduğu yere göçerler. Aslında Timur'un bütün ordusu böyledir. Yaz ve kış mevsimlerinde açıkta yaşarlar. Timur, kendi ordusuyla istediği yere gider. Eşraf, asilzadeler, maiyeti, eşleri, kadın akrabaları ona eşlik eder ve bu şekilde vakit geçirir. Bunların hepsi aynı hareket hattını takip etmektedirler. Tatarların çok büyük sürüleri vardır ve bu sürüler, develerden, atlardan, koyunlardan oluşmaktadır. Timur, savaş seferine çıktığında herkesi davet eder. Bunlar da sürüleriyle, bütün mallarıyla ve çocuklarıyla hareket ederler. Kadınlarla çocuklar, orduyu takip ederler. Atlar ve sürüler ordunun iâşesini sağlar. Timur, bu şekilde hareket ederek büyük işler başarmış, büyük zaferler kazanmıştır."⁵³

Timur ve Timurlu Mirzâlar, genellikle şehir içinde değil şehrin dışındaki uygun bağ ve bahçelerde ikamet ederlerdi. Çeşitli vesilelerle başkentleri dışındaki yerlere gittiklerinde ise yine bağ ve bahçelere veya otlaklara konuyorlardı. Hükümdarların konacakları yerler "yurtçıyan" isimli görevliler tarafından tespit edilmekteydi. Bu memuriyet Cengiz Devleti'nde, İlhanlı Devleti'nde ve Karakoyunlu Devleti'nde de görülmekteydi. Konaklama için

seçilecek yer iklim, su durumu, konacak grubun büyüklüğü ve ne vesile ile konulduğu gibi hususlar göz önüne alınarak tespit ediliyordu. Ordunun konaklayacağı yeri tayin eden yurtçıyan; yaylak ve kışlağı, kafilenin konaklayacağı yeri, sulak ve otlak yerlerin belirlenmesini, su baskını ve tehlikelere karşı korunaklı yerleri tespit etmekle görevliydi. Yurtçıyanlar, sadece hükümdarın sefer esnasında konaklaması ile değil aynı zamanda hanedanın konaklaması ile de görevliydi. Örneğin şenlik düzenlenecekse buna uygun geniş otlak seçiliyor; kışlak yurdu olacaksa buna uygun bir yer seçiliyordu.⁵⁴

Timur'un Gürcistan seferine çıktığı zaman, Toktamış Han'ın ordusunun Derbend'i geçip Şirvan'a bağlı şehirleri yağmaladığı haberi gelmiştir. Timur bu haberi alınca ordusuyla birlikte hemen Toktamış Han'ın üzerine yürür. Toktamış Han'ın askerleri Timur'un geldiğini duyunca kaçarlar. Timur onların kaçtığını öğrenince Kür Nehri boyunca ilerlemesini sürdürür ve "Yurtçiler önden gidip kışlak yurtlar için uygun yer bulsun." diye ferman buyurur. Yurtçiler de Mahmudabad merasını kışlak için uygun bulmuşlardır.⁵⁵

Timur'un seferleri sırasında konakladığı yaylak ve kışlaklar ise şöyledir: 1396'da beş yıllık seferin sonunda Semerkant'a dönmüş, orada bir müddet daha kaldıktan sonra doğduğu şehir Keş'e giderken 1397'de Sultan Ertunç yaylasında konaklamıştır. Sultan, Ertunç yaylasında konakladığı süre boyunca ziyafet vererek dinlenmiştir.⁵⁶ Timur, 1400 yılında Gürcistan fetihlerini tamamladıktan sonra Bingöl Yaylası'nda karargâh kurmuştur. Bingöl Yaylası'nda bir müddet dinlenip eğlenerek vakit geçirmiştir.⁵⁷ 1401 yılında Bağdat seferi dönüşü Tebriz yakınlarında Ak Yayla'da konaklamıştır. Bu süre boyunca özellikle Tebriz başta olmak üzere İran'ın dört bir yanından aileler, meşayihler, seyyidler ve ileri gelenler Timur'u karşılamaya gelmiştir. Timur, yirmi gün boyunca burada kalmış, bu süre boyunca âlimlerle sohbet etmiştir.⁵⁸ 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Kütahya'yı yaylak olarak seçmiş ve bir müddet burada kalmıştır.⁵⁹

Kaynaklardan Timur'un yaylak kışlak zamanlarına riayet ettiği de anlaşılmaktadır. 1397 yılı kış mevsiminde Seyhun Nehri yakınlarında bulunan Abergeran'daki Çınas köyü civarında bir kışlak kurduğunu belirtmektedir. Burada bir müddet kaldıktan sonra Yesi şehrine giderek Hoca Ahmet Yesevi'nin kabrini ziyaret etmiş ve 1398 yılı Mart ayında Semerkant'a hareket etmiştir.⁶⁰ Timur batı seferlerinde çok sevdiği Karabağ'da sık sık kışlamış (1399-1400, 1401-1402, 1403-1404) hatta orada yurtlar kurdurup evler yaptırmıştır.⁶¹

Timur, Anadolu'yu da içine alan yedi yıllık seferi (1399-1404) sırasında Ankara Savaşı'ndan sonra (1402) bir müddet daha Anadolu'da kalmış ve kışı burada geçirmek istemiştir. Kışı geçirmek için yer belirlenmesi hususunda şehzadelerle bir kengeş yapmış ve bu kengeşte kimin kışı hangi yerde geçireceğini bir karar bağlamıştır. Şehzade Muhammed, Saruhan ilinde bulunan Manisa'da; Mirzâ Şâhruh'un da Germiyan'da kalmasını istemiştir. Şâhruh, Uluborlu ve Küçük Borlu'da kışlak kurmuştur.⁶² Ayrıca Farkat Gölü⁶³ ve Aksulat'ta kışladığını kaynaklar aktarmaktadır. Özellikle Otrar seferi

⁵⁰Monika Gronke, "The Persian Court between Palace and Tent: From Timur to 'Abbas I." In *Timurid Art and Culture: Iran and Central Asia in the Fifteenth Century*, Edited by Lisa Golombekand Maria Subtelny, Leiden: E.J. Brill 1992, s.18.

⁵¹Yezdi, *Zafernâme*, s.99

⁵²Yezdi, *Zafernâme*, s.273, 436; Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, Trc. Ömer Rıza Doğrul, Köprü Yayınları, İstanbul 2016, s.213; Gronke, *The Persian Court*, s.18.

⁵³Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.143.

⁵⁴Gerhard Doerfer, *Türkische Und Mongolische Elemente Im Neupersischen IV*, Wiesbaden 1975, s.216-217; Hayrunnisa Alan, "Timurlularda Hükümdar ve Ailesi, Tarih Boyunca Saray", *Hayatı ve Teşkilatı Sempozyumu*, İ.Ü. Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, s.65; Ensar Macit, *Timurlu Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü Erzurum 2012, s.57-58; Ahmet Korkmaz, *Kara-Koyunlu Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa 2002, s.28.

⁵⁵Yezdi, *Zafernâme*, s.247-48.

⁵⁶Yezdi, *Zafernâme*, s.271-73.

⁵⁷Yezdi, *Zafernâme*, s.337-38; Aka, *Timur ve Devleti*, s.25.

⁵⁸Yezdi, *Zafernâme*, s.376.

⁵⁹Yezdi, *Zafernâme*, s.398.

⁶⁰Musa Şamil Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, TTK Yayınları, Ankara 2009, s.191; Yezdi, *Zafernâme*, s.275-76.

⁶¹Bartold, Wilhelm, *Uluğ Bey Zamanı*, Çev: İsmail Aka, Ankara 1997; Yezdi, *Zafernâme*, s.330,384, 423.

⁶²Yezdi, *Zafernâme*, s.401.

⁶³Yezdi, *Zafernâme*, s.181.

sırasında Aksulat'ta kışladığı zaman buralara şehzadeler ve beyler için kışlık kulübeler yaptırmıştır.⁶⁴

Timur, ne tam teşekküllü bir göçmen ne de yerleşik bir hükümdardı. Çünkü bir başkenti vardı. Yaylak ve kışlağı seferleri sırasında kullanmıştı; ancak başkentine geldiğinde de şehrin dışında kurduğunu ordugâhlarda kalıyordu. Clavijo, Timur'un neredeyse her hafta karargâh değiştirdiğinden bahseder.⁶⁵ Şehrin dışında bulunan bahçelerde veya Zerfşan Nehri kıyısında kurduğunu ordugâhlar çok büyüktü. Çünkü bütün hanedanı ve devlet adamlarını barındıracak kadar büyük olması gerekiyordu. Saray ve şehir yerine çadır ve bahçelerdeki bu yaşam tarzı açıkça göçebe mirasa işaret etmekteydi.

Daha önce de bahsedildiği gibi Timuruların yaylak kışlak anlayışı, ne kendisinden önceki İlhanlı Devleti gibi ne de Akkoyunlu Devleti gibiydi. Zira İlhanlı Devleti'nde yaylak kışlak anlayışı oldukça sistemliydi. İlhanlılar, ordu düzenindeki gibi otlak bölgelerini sağ, merkez ve sol olmak üzere üçe ayırıyorlardı. Daha çok Anadolu, Horasan ve Azerbaycan'daki otlaklar tercih ediliyordu. Yine her komutan veya birliğe ayrılan otlaklar vardı. Bunlar tümenler arasında paylaşılmıştı. Her komutan kendi bölgesinde haremleri ve muhafız aylarından oluşan 10.000 kişilik birlikler, askerlerin aileleri ve sürüleriyle hareket ederek ordugâh kurmuşlardır. Bundan dolayı İlhanlılar dönemine ait otlak/yaylak-kışlak listeleri mevcuttur.⁶⁶ Timurlu Devleti için bu sistemli hareketleri ve düzenli yaylak kışlak yerlerini görmek pek mümkün değildir. Yalnızca hükümdarların seferleri ve ava çıktıkları mekânları tespit edebilmekteyiz.

Değişik zamanlarda Timurlu ülkesine gelen seyyahlar ve elçiler bizlere burada yaşayan halk hakkında eşsiz bilgiler bırakmışlardır. 14. yüzyılda Türkistan bozkırında seyahat eden Rubruk; Türk, Çağatay ve Moğol halkın herhangi bir yerleşimleri, şehirleri olmadığından ve gelecekte nerede oturacaklarını önceden bilmediklerini söyler. Tuna'dan güneşin doğduğu yere kadar uzanan topraklarını kendi arlarından paylaştıklarını; her kabile reisinin halkın sayısına göre otlaklarının sınırlarını tanıdığını; kış, yaz, ilkbahar ve sonbaharda sürülerini nerede otlatması gerektiğini önceden söylediğini belirtir. Zira göçer halkın kışın güneye, daha sıcak yerlere; yazın ise kuzeye, daha serin yerlere göçtülerini, susuz yerlere de kışın gittiklerini belirtir. Eğer kışın gittikleri yerler karlı olursa, karı su yerine kullanırlar. Dairesel bir çerçeve üzerinde ot örgülerinden yurtlarını, uyudukları ve oturdukları çadırları yaparlar. Payandalar, yukarıda bir çemberin içine doğru birlikte giden dallardan teşkil edilir. Bunun üzerinde yaka biçiminde bir baca yükselmektedir. Çatıyı beyaz keçe ile kaplarlar ve bunu parlaması için sık sık kireç, beyaz toprak ve kemik ucu ile sıvarlar. Nadiren de çadırlarda siyah keçe kullanırlar. Girişin önüne de renkli nakışlarla süslenmiş bir keçe asarlar. Bu nakışları asma kütüğü, ağaçlar, kuşlar ve vahşi hayvan figürleri teşkil eder. Yurtlarını arabalardan indirdiklerinde, girişi güney istikametine doğru yerleştirirler, diyerek göçebe halkın yerleşim düzenini anlatmaktadır.⁶⁷

Bu elçilerden en önemlilerinden biri olan Sultaniyeli Johannes, Timur zamanında halkın yaşamını bize şöyle aktarmıştır: Timur'un halkı, hayatını ve yaşamını açık arazide, ince ipekten çadırlarda yaşayarak geçirir. Çünkü halkı o kadar kalabalıktır ki şehirle sığmaz ve oralarda yaşayamaz. Bununla beraber kendilerine gerekli her şeyi dışarıdan getirirler, şehirlerdeki tüccarlar gibi mal alıp satarlar.

Ordusunda, satmak üzere uzak diyarlardan erzak getiren birçok kişi vardır; bunlar köle, çapul ve diğer her şeyi satın aldıklarını belirtir.⁶⁸

Temmuz 1403'te Timur'un ülkesinde seyahat ederken Nişabur'a gelen Clavijo da Johannes'i doğrular niteliktedir. Nişabur'dan bir fersah mesafede bağlık, bahçelik, sulak bir yer olduğunu, burada dört yüz kadar çadır kurulduğunu, fakat bu çadırların sıradan çadırlar olmadığını ve siyah keçeden yapıldığını söyler. Ayrıca halkın her mevsimi çadır içinde geçirdiğini ve şehirlerde yaşamadıklarını; yaz kış, sürülerini otlatmakla meşgul olduklarını; bunların sürülerinin koyun, inek ve danalardan oluştuğunu söyler. Bu göçerlerin yirmi bin devesi olduğunu, ülkenin her yerini dolaştıklarını ve her yıl Timur'a üç bin deve, on beş bin koyun verdiklerini belirtir.⁶⁹

Yine İspanyol elçinin Timur, Şehzadeler ve komutanların yaşam tarzı hakkında verdiği bilgilere bakacak olursak tam şehirleşmediklerini daha iyi anlayabiliriz. Clavijo, Timur'un ülkesine seyahat ederken ilk önce Şehzade Miranşah'ın Sultaniye'deki otağında ağırlandığını, Miranşah'ın sürekli çadırda ikamet etmekte olduğunu belirtmektedir.⁷⁰ 10 Temmuz 1403 tarihinde Timur'un damadı ve komutanı olan Süleyman Mirzâ'nın Karargâhı'nın üç bin çadırdan oluştuğundan bahsetmektedir.⁷¹ Yine Meşhed ve civarında Çağatayların sürüleriyle, develeriyle ve atlarıyla buraya yerleşmiş olduklarını belirtmektedir.⁷²

Clavijo, Timur'un büyük ordugâhında vereceği ziyafet için yerleşim düzenine şahit olmuştur. Timur'un ovaya çadırlar kurdurup tüm ordusunu çağırıldığını görmüştür. Clavijo: Ordu çağırılan ovaya gelmiş ve her kabile daha önce belirlenen yere inmişti. Askerler, çadırları kurmakla meşguldü. Çadırlar hızla kurulduktan sonra bunların arasında yerleşen kasapları ve aşçıları gördük. Bunlar, asker arasında dolaşıyor, haşlanmış ve kızarmış etler satıyordu. Ekmekçiler, fırınlarını yakarak ekmek pişiriyor, bu şekilde her sanat ve meslek sahibi işiyle meşgul oluyordu. Hamallar ve hamamcılar sıcak su kazanlarını kurmuşlar, tahtadan banyo kabinleri hazırlamışlar, bunların yanına birçok çadır kurmuşlardı. Herkes yerini bildiği için her şey yerli yerine konmuş, herkes işiyle gücüyle meşgul olmuştu, der.⁷³

3. Timur'un Halefleri Zamanında Yaylak Kışlak Kullanımı

Timur zamanında mevsimsel göçlerin amacı, konargöçerlerin sürüleri için gerekli olan otlak alanlarını temin etmek değildi. Bazı göçler, Horasan ve İran platosunun çoğunu karakterize eden aşırı sıcak ve soğuktan kurtulma aracı olarak görev yapmıştır. Timur'un halefleri zamanında da bu durum önemli ölçüde değişmedi. Mirzâ Şâhruh'un seferleri sırasında sık sık yer değiştirdiği bilgisine kaynaklar sayesinde ulaşmaktayız. Özellikle Abdurrezzak Semerkandi ve Hafız-ı Ebru bu seyahatleri detaylı olarak bizlere bildirmektedir. Kaynaklar Timurlu hanedanlığının mevsime göre Herât bahçeleriyle yaylaklar arasında hareketliliğine işaret eder. Semerkandi, Mirzâ Şâhruh'un Herât'ta kışın kaldığı ordugâhın, şehrin hemen dışındaki Bağ-ı Nev olduğunu belirtmektedir.⁷⁴ Mirzâ Şâhruh'un yolculuklarının birden çok amacı vardı. Bu yolculuklar sırasında yaz aylarını yaylakta ve kış aylarını kışlakta geçirmesini konargöçer geleneklerin devamı olarak yorumlamak doğru olacaktır. O, özellikle sefer dönüşleri kış mevsimlerini Herât'ta geçirmiş, yazın ise Bâdgis Yaylası'nda ikamet etmiştir. Bâdgis Yaylası Herât'ın kuzeyinde bulunur ve Herât kışlağı ile dönüşümlü bir şekilde kullanılmıştır.⁷⁵ Mirzâ Şâhruh, 1414-1436 arasında sık sık seferler yapmış; bu seferler sırasında da sadece askerî

⁶⁴Yezdi, *Zafername*, s.443.

⁶⁵Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.172,175-76,179.

⁶⁶ Mustafa Uyar, "İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Önemli Yaylak ve Kışlakları", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, İstanbul 2013, s.246; John Masson Smith Jr, "Moğol Göçebeliliği ve Orta Doğu Coğrafyası: Tümenler ve Kışlaklar", Çev: Murat Keçiç-Sadık Kaya, *TAD*, c.37/S.64, 2018, s.398.

⁶⁷ Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat*, Çev: Ergin Ayan, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s.42-44.

⁶⁸Sultaniyeli Johannes, *Timur'un Sarayında*, Çev: Ahmet Deniz Altunbaş, Kronik Yayınları, İstanbul 2020, s.68.

⁶⁹Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.135.

⁷⁰Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.117.

⁷¹Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.126.

⁷²Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.141.

⁷³Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.176.

⁷⁴Abdurrezzak Semerkandi, *Matla-i Sadeyn ve Mecma-i Bahreyn*, C. II (ed. A. Kayumov- M.Ali) trc. Asaniddin Urumbayev, Taşkent: Özbekistan Neşriyatı, 2008, 731; Thomas W. Lentz, *Memory and Ideology in the Timurid Gden*, Harvard University, 1996, s.42.

⁷⁵ Uyar, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin*, s.257.

faaliyetlerde bulunmamış ayrıca avlanıp askerî talimler yapmış ve önemli şeyhlerin türbelerini ziyaret etmeyi de ihmal etmemiştir.⁷⁶ Timur döneminden beri askerî amaçlı olarak avlar düzenlenip askerlerin binicilik, atıcılık gibi yetenekleri arttırılmaya çalışılmıştır. Zira Timur, sürekli olarak seferler düzenlediği için boş vakti olmamıştır ve bu yüzden askerlerin hareket kabiliyetini canlı tutmak için her fırsatta askerî talim niteliğinde avlar düzenlenmiştir.⁷⁷ Av uğraşı, göçebelere askerî okuldur. Bu av, savaşta olduğu gibi at ve yayla yapılır; büyük avlarda, avın çevresinde etkili bir çemberin gitgide daralmasıyla topluca hayvanlar öldürülmektedir.⁷⁸

Mîrzâ Şâhruh, özellikle 1414 yılında Fars seferi sırasında Sava yakınlarında ceylan avlamış, kuş uçurmuş, pars ve tazi koşturmuştur. Avları tüm orduya dağıtılmıştır.⁷⁹ 1415 yılında ise Serahs seferi sırasında avlanmıştır.⁸⁰ Yine Azerbaycan'a yaptığı seferlerden ilkinde Şubat 1421 Aktam (Akdam) ovasında birkaç gün avlanmıştır. Bu avlar askerî başarıyı kutlama ya da askerlerine bir ödül olarak da görülebilir. Seferlerde avcılık gerekli bir aktivite olmuştur. Çeşitli zamanlarda ise birincil sebep olabiliyordu.⁸¹ Ancak ne savaş ne de av faaliyetleri Mîrzâ Şâhruh'u konargöçer bir hükümdar olarak tanımlamak için yeterlidir. Her iki etkinlik de Asya'daki tüm yöneticilerin tipik özelliği olmuştur. Kısacası bu etkinliklerin konargöçer hareketlilikle ilgisi yoktur.⁸²

Mîrzâ Şâhruh'un en önemli hareketliliklerinden birisi de türbe ziyaretleridir. Dindar bir kişi olan Mîrzâ Şâhruh Müslüman hükümdar imajını desteklemek amacıyla türbe ziyaretlerinde bulunmuştur. İlk ziyaretlerini kaynaklarda tam olarak tespit edememekle birlikte 1415 yılında yaptığı ikinci Fars seferi sırasında Ahmed-i Cam'un türbesini, Şeyh Ebu İshak'ın Kazarun'daki türbesini, Şeyh Şuca Kirmani'nin Sircan'daki türbesini ziyaret etmiştir. 1415, 1416 ve 1423, 1426, 1432, 1440 yıllarında Serahs'a yaptığı seferler sırasında Şeyh Ebu Said Ebul-Hayr'ın türbesini ziyaret ettiğini kaynaklarımız belirtmektedir. 1418, 1428, 1438-9 yılında Meşhed'de bulunan ve Şii inancına göre hac sayılan İmam Rıza türbesini ziyaret etmiştir.⁸³

Mîrzâ Şâhruh'un saltanatı boyunca en önemli özelliklerinden biri, amacı her ne olursa olsun dönüşümlü olarak yaylak ve kışlak arasında yolculuklar yapmasıydı. Kaynaklarda Mîrzâ Şâhruh'un yaz ve kış için ayrı ikametgâhları olduğu belirtilir. Ancak bu yaylak ve kışlakların kullanımıyla ilgili kesin tarihler söz konusu değildir. Bu ikametlerin, tam yaz ya da tam kış aylarında kullanılmış olduğunu söylememiz de söz konusu değildir. Çünkü bazen sefer dönüşlerinin denk geldiği tarihlerde yaylak olarak kullandığı Bâdgîs'teki ikametgâhı tercih edilebiliyordu. Bazen de mevsim fark etmeksizin Herât'a dönebiliyordu.⁸⁴ Ancak iktidarda olduğu sürece askerî zorunluluklar olmadığı zamanlarda kışlak ve başkent olarak Herât'ı; yaylak olarak da çoğunlukla Bâdgîs olmak üzere zaman zaman Serahs arasındaki 200 kilometrelik mesafe arasında gidip gelmiştir. Bu durumu tam olarak kışlak ve yaylak kullanımı olarak açıklamak zordur.

Ayrıca bu dönemde kullanılan tek yaylak Herât'ın batısında bulunan ünlü Bâdgîs yaylağıdır. Kaynaklarda Sebzar yakınlarında bulunan Samalkan⁸⁵, Murgab suyu yakınlarında bulunan Keytu Yaylası ve Hilmed de sık ziyaret edilen yerler arasında geçmektedir.⁸⁶

Mîrzâ Şâhruh; Herât ve civarına bu dönemde yerleşim yerleri yaptırmış, daha sonraki dönemlerde hanedan üyeleri ve emirler zamanlarının çoğunu şehirlerde geçirmeye başlamışlardır. Bu durumun sonucunda Herât bulunduğu coğrafyanın kültürel ve ticari merkezi olmuştur.

Uluğ Bey, Semerkant'ta yaşadığı süre boyunca şehir dışında bahçeler ve kamplar kurmuş, ziyafetler ve eğlenceler düzenlemiştir. Hiçbir zaman Kök Saray'da ikamet etmemiştir. Oğlu Abdullatif ise 8 Mayıs 1450'de Herât dışında yaşadığı Bağ-ı Çınar'da iken ibadet için gittiği camide bir suikastçinin okuyla öldürülmüştür.⁸⁷ Sultan Ebu Said, birkaç yılını kışlak olarak Merv'de geçirmiş; bunu takip eden zamanlarda Herât'ta 1464'de şiddetlenen vebadan kaçmak için Bâdgîs ve Kitu yaylalarında kalmıştır.⁸⁸ Hüseyin Baykara'nın hükümdarlığı Ebu Said'in ve kendi oğullarına karşı yapılan sayısız seferle noktalanmıştır. Sadece iki kısmı Merv ve Belh'te geçirmiştir. Bu da konargöçer eğilimini belirlememiz için yetersizdir. Hüseyin Baykara'nın Bağ-ı Cihan Ara'yı inşa ettirip burada yaşaması da daha az hareket etmesini sağlamış olabilir.⁸⁹ Kaynaklarda yazlarını Herât dışında geçirdiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Timurlu hanedanına dair verilen tüm bu örneklerden İran ve Maverâünnehir'deki faaliyetleri boyunca tam anlamıyla göçebe bir devlet teşkil etmediği fikrini çıkarmak mümkündür. Şehzadeler zamanlarını buldukları bölgelerde, şehirli nüfusun üzerinde denetimlerini sağlamakla birlikte başkentlerinden uzak, çoğunlukla seferde veya Horasan'ın açık alanlarında, otağlarında geçirmişlerdir. Bu durum daha çok askerî özelliğe sahip bir devletin belkemiği olan orduyu hareketli tutma eğiliminden de kaynaklanmıştır. Aynı zamanda Timur'un ve haleflerinin sefer güzergâhları, güçlerini savaşta devletlere ve halkına yansıttığı tarzı diyebiliriz.

Sonuç

Timur'un Maverâünnehir'de kurduğu devlet, başlangıçta Türk-Moğol geleneğinin devamı niteliğindedir. O; batıda yaşayan Türklerle bozkırdaki Moğolları, konargöçer yaşama şehir kültürünü, yasayla İslâm inancını birleştirmeyi zaman içerisinde başarmıştır. En büyük dayanağı olan Çağataylara zamanla büyük imtiyazlar tanıyarak onları, vergi gibi bazı yükümlülüklerden muaf tutmuştur.

Timurlu Devleti'nin konargöçerlik anlayışını incelerken kendisinden önceki devletlerden farklı olarak sadece askerî faaliyetler için bir süre konakladığı yerler görmekteyiz. Timur'un ve haleflerinin askerî faaliyetleri mevsimsel göçün tam karşılığı olmamıştır. Ancak hakimiyetinde yaşayan halkın göçerliği hala devam ettirdiğini, sürüleriyle otlaklar aradığını, kışın ilman yazın ise serin yerlerde yayladıklarını, hayvancılıkla uğraştıklarını tespit edebilmekteyiz. Yine de Timur; konargöçer geleneklerini devam ettirmiş, üzerine kurduğu mirasa uygun olarak yaşadığı süre boyunca otağı ile başkentini hep yan yana tutmuştur. Başkent Semerkant'ta kaldığı zamanlarda şehrin dışındaki çayırılık alanlarda karargâhını kurdurarak veya saray bahçelerindeki çadırlarda kalarak konaklamıştır. Mîrzâ Şâhruh ise babasının yaptığı gibi ne Herât'la bağlantısını koparmış ne

⁷⁶Hâfız Ebrû, *Zübdetü't-Tevarih*, (tashih, S. Kemal Cevadi), Vizaret-i Ferheng-i İrsad-i İslâmî, Tahran, 1979, s.493; Semerkandi, *Matla*, s.246, 316, 455. Khwandmir, *Habibu's-Siyar*, s.334-337; Merville, Charles, "The Itineraries of Shahrukh b. Timur" (1405-47), *Turko Mongol Rulers, Cities and City Life*, 2013, Brill, s.288.

⁷⁷ Kazım Paydaş, "Timur'un Askerî Faaliyetlerinde Av'ın Önemi", *Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan*, Berikan Yay. Ankara 2019, s.941.

⁷⁸Chaliand, *Göçebe İmparatorluklar*, s.25.

⁷⁹Khwandmir, *Habibu's-Siyar*, 327

⁸⁰Semerkandi, *Matla*, s.291-92.

⁸¹Tuba Kalkan, *Herât ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2016, s.163; Hafız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevarih*, s.753; Merville, *The Itineraries*, s.290.

⁸²Merville, *The Itineraries of*, s.290.

⁸³Yüksel, *Timurluların Din-Devlet İlişkisi*, s.194; İsmail Aka, *Mîrzâ Şâhruh ve Zamanı*, Ankara: TTK, 1994, s.115,128.; Semerkandi, *Matla*, s.291, 329, 565, 640, 737; Aka, *Timur ve Devleti*, s.127; Merville, *The Itineraries*, 291; Kalkan, *Herât ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası*, s. 163.

⁸⁴Merville, *The Itineraries of*, s.297.

⁸⁵Semerkandi, *Matla*, s.71,74.

⁸⁶Semerkandi, *Matla*, s.90, 160, 1198, 1259.

⁸⁷Bartold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s.139-140.

⁸⁸Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine*, s.214; Bernard O'Kane, "From Tents To Pavilions: Royal Mobility And Persian Palace Design", *Ars Orientalis*, Vol. 23, *Pre-Modern Islamic Palaces*, 1993, s.254.

⁸⁹Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine*, s.219-221; O'Kane, *From Tents*, s.254.

de yaylağı Bâdgîs'te yaşamayı bırakmıştır. Böylelikle konargöçerlik ile şehirlilik arasındaki keskin çizgi törpülenmiştir.

Zamanla Timur'un haleflerinin de daha çok şehirlileştiği; savaşlardan ve devlet işlerinden kalan zamanlarda hava değişimi veya av talimi için otlaklara veya yaylaklara gittikleri görölmektedir. Devletin tebaası olan konargöçer halk ise yerleşik hayata geçip vergiye tabi olmuş, yerleşik nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, TTK Yayınları, Ankara 1991.
- _____ ; *Mirzâ Şâhruh ve Zamanı*, Ankara: TTK, 1994.
- _____ ; “Timur sadece bir asker mi idi?”, *Belleten*, TTK, LXIV, s:240, 2000, ss.455-456.
- Alan, Hayrunnisa “Timurlularda Hükümdar ve Ailesi Tarih Boyunca Saray”, *Hayatı ve Teşkilatı Sempozyumu*, İ.Ü. Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, ss.63-77.
- _____ ; *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.
- Atmaca, Emine, Adzhumerova, Reshide, “Radloff’un Opit Slovarya Tyurkskin Nareçiy Sözlüğü’nde Ev ve Ev Kavram Alanı İle İlgili Kelimeler”, *TÜRÜK*, Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, Yıl:1, Sayı:2, 2013, ss.217-257.
- Bacon, Elizabeth, *Obok: A Study of Social Structure in Eurasia*, Viking Fund Publications in Antropology, No:25, Newyork 1958.
- Bartold, V.V., *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Selenge Yayınları, İstanbul 2010.
- Bartold, Wilhelm, *Uluğ Bey Zamanı*, Çev: İsmail Aka, Ankara 1997.
- Bloch, Edgar, *Introduction à l’Histoire des Mongols de Fadl Allah Rashid ed-Din*, Leyden 1910.
- Bosworth, C. E., “Kishlak”, *Encyclopedia of İslâm (EF)*, V.
- Chaliand, Gerard, *Göçebe İmparatorluklar Moğolistan’dan Tuna’ya*, Doğan yayınları, 1995.
- Clavijo, Ruy Gonzales de, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, Trc. Ömer Rıza Doğrul, Köprü Yayınları, İstanbul 2016.
- Doerfer, Gerhard, *Türkische Und Mongolische Elemente Im Neupersischen IV*, Wiesbaden 1975.
- Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime*, Haz. Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Temel Eser.
- Esin, Emel, “Türk Kültürünün Erken Safhaları”, *Erdem*, TTK, Ankara 1985.
- Hâfız Ebrû, *Zübdetü’l-Tevarih*, (tashih, S. Kemal Cevadi), Vizaret-i Ferheng-i İrşad-i İslâm i, Tahran, 1979.
- Ercilasun Ahmet Bican – Akkoyunlu Ziyat, *Kaşgarlı Mahmud Divanü Lügati’t Türk*, TDK, Ankara 2014.
- Golden, Peter, *Dünya Tarihinde Orta Asya*, Çev. Yahya Kemal Taştan, İstanbul 2014.
- Golombek, Lisa, “The Gardens of Timur: New Perspectives”, *Muqarnas*, Vol. 12, 1995, ss.137-147.
- Gökçe, Mustafa, “Konargöçer Türk Kültürünün Kökenleri”, *Altaylardan Toroslara Konargöçer Türkler*, Muğla Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Muğla 2018, ss.10-28.
- Gronke, Monika, "The Persian Court between Palace and Tent: From Timur to 'Abbas I.," *In Timurid Art and Culture: Iran and Central Asia in the Fifteenth Century*, Edited by Lisa Golombek and Maria Subtelny, Leiden: E.J. Brill 1992, ss.18-22.
- Hâfız Ebrû, *Zubdet’üt Tevarih-i Baysunguri I*, (tashih, S. Kemal Cevadi), Vizaret-i Ferheng-i İrşad-i İslâm i, Tahran, 1979.
- Kafalı, Mustafa, *Çağatay Hanlığı*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.
- Khwandamir, *Habibu’s-Siyar Tom Three*, trc.- haz. Wheeler M. Thackston, Cambridge: Sources of Oriental Languages and Literatures 24, Harvard University, 1994, 2.
- Korkmaz, Ahmet, *Kara-Koyunlu Devleti’nin Askerî Teşkilatı*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa 2020.
- Krader, Lawrence, “Ecology of Central Asian Pastoralism”, *Southwestern Journal Anthropology*, Vol. 11, No: 4, 1955, ss.321.
- Macit, Ensar, *Timurlu Devleti’nin Askerî Teşkilatı*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Erzurum 2012.
- Manz, Beatrice Forbes, “Nomad And Settled In The Timurid Military”, *Mongols, Turks and Others*, Ed. Reuven Amitai- Michal Brian, Brill, 2005, ss.425- 460.
- _____ ; *Timurlenk Bozkırın Son Göçebe Fatih*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.
- Merville, Charles, “The Itineraries of Shahrukh b. Timur” (1405-47), *Turko Mongol Rulers, Cities and City Life*, 2013, Brill, ss.281-296.
- O’Kane, Bernard, “From Tents To Pavilions: Royal Mobility And Persian Palace Design, *Ars Orientalis*”, *Pre-Modern Islamic Palaces*, Vol. 23, 1993, ss. 249-268.
- Orkun, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, TDK Yayınları, Ankara 1994.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984.
- Paydaş, Kazım, “Moğol ve Türk-İslâm Devletlerinde Suyurgal Uygulaması”, *Bilig*, Güz/2006, sayı:39, ss.195-218.

_____; “Timur’un Askerî Faaliyetlerinde Av’ın Önemi”, *Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik’e Armağan*, Berikan Yay. Ankara 2019, ss.939-946.

Reşidüddin, *Oğuzname*, Haz. Zeki Velidi Togan, İstanbul 1982.

Semerkandi, Abdurrezzak, *Matla-ı Sadeyn ve Mecma-i Bahreyn*, C. II (ed. A. Kayumov- M.Ali) trc. Asaniddin Urunbayev, Taşkent: Özbekistan Neşriyatı, 2008.

Smith Jr, John Masson, “Moğol Göçebeliği ve Ora Doğu Coğrafyası: Tümenler ve Kışlaklar”, Çev: Murat Keçiş-Sadık Kaya, *TAD*, c.37/s.64, 2018, ss.395-412.

Togan, Zeki Velidi, “Emir Timur’un Soyuna Dair Bir Araştırma”, Çev. İsmail Aka, *Tarih Dergisi*, Sayı 26, 1972, ss.75-84.

Uyar, Mustafa, “İlhanlı (İran Moğolları) Devleti’nin Önemli Yaylak ve Kışlakları”, *Prof. Dr. Erdoğan Merçil’e Armağan*, İstanbul 2013, ss.244-257.

Yüksel, Musa Şamil, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, TTK Yayınları, Ankara 2009.

Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanı’na Seyahat*, Çev: Ergin Ayan, Kronik Yayınları, İstanbul 2019.